

-A bankrendszer és „stakeholderei” – verseny a bankszektorban

Dr. BOTOS Katalin¹

A piacgazdaság alapintézménye a verseny, amely nem öncélú, hanem a fogyasztók érdekeit szolgálja. A bankszektor speciális része a gazdaságnak, hiszen a pénzközvetítés minden más vállalkozáshoz képest eltérő mértékű bizalmon alapul. Az ügyfelek vakon rábízák pénzüket a pénzintézetekre, és bíznak abban, hogy azt a kamatokkal együtt visszakapják. Ez indokolja a fogyasztóvédelem fokozott ellenőrzését. A prudenciális felügyelet, a biztonságos működés ellenőrzése során azonban nem zárható ki bizonyos ügyfélkörök érdeksérelme. A bankszektor versenyhelyzetének elemzéséhez be kell ágyazni a szektor tevékenységét a hazai gazdaságpolitikába. Elemezni kell a bankszektorban valamennyi „stakeholderéhez” való viszonyát, hiszen sajátos értelmezést kíván a szektornak, mint olyanak a versenyképességi elemzése. A bankok közötti verseny, a szolgáltatásokhoz való hozzáférés a vállalkozások szempontjából is lényeges, hiszen versenyelőnyt, de akár versenyhátrányt is okozhat a kialakított banki kapcsolat.

Kulcsszavak: bankszektor, stakeholder, verseny, prudencia, felügyelet.

1. Bevezető

A verseny feltételei közül a legfontosabb talán a kellő információ, s a monopolhelyzetek kialakulásának megakadályozása, a piacra lépés szabadsága.

A szabad verseny hívei e feltételeket adottnak veszik, holott a közgazdaságtudomány elmélete rámutatott az információ-áramlás tökéletlenségére. Akkor is, ha a modern technika százszor, ezerszer hatékonyabb módjait biztosítja az információ megszerzésének, mint amire a közgazdaságtudomány alapító atyái csak gondolhattak is. A piac is bonyolultabbá vált azóta. Egy közösség egészére értelmezett fogyasztói jólét eléréséhez és fenntartásához szükséges annak a fázisnak a vizsgálata, hogy milyen állapotban van a közösség szükségleteit elsődlegesen kiszolgáló termelő-szolgáltató szektor, képes-e a fogyasztókat hosszú távon szolgáltató, egészséges versenyre. A világ kereskedelme ugyan ma már a legtávolabbi termelőket és fogyasztókat is képes összekapcsolni, tömegméretekben, mégis igaz,

¹ Dr. Botos Katalin, az MTA doktora, intézetvezető egyetemi tanár, SZTE Gazdaságtudományi Kar Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete (Szeged)

hogy egy-egy országban a hazai termelés döntő része a hazai szükségletekre történik.

A bankszektor *sajátos része* a gazdaságnak. Különleges fontosságú szektor, számos megkülönböztető tulajdonsággal. A pénzközvetítés *minden más vállalkozáshoz képest eltérő mértékű bizalmon alapul*. Normális vállalkozások esetében is komoly szerepe van a bizalomnak. Itt azonban gyakorlatilag „vakon” megbízunk az engedéllyel, banklicenccel rendelkező intézményben. Pénzünket rábízuk egy csapatra, azzal, hogy majd kamatostól visszakapjuk, s nem szólunk bele, mire használják. „Az én kalandom a te pénzeddel...” Ezért a szektor különleges felügyeletre szorul, amelynek különleges intézménye van².

Ugyanakkor a fogyasztóvédelem és a versenyhivatal sem feledkezik meg róluk, hiszen a prudenciális felügyelet, a biztonságos működés ellenőrzése még nem feltétlenül zárja ki a felhasználói kör bizonyos részeinek érdeksérelmét. Olykor éppen a biztonság érdekében- legalább is ennek jogcímén- kötnek ki a bankok túlzott fedezeteket, ami nyilván előnytelen a felhasználóknak. Sokszor megtapasztalható az is, hogy a feltételek kényszerű összehangolása miatt szinte kartellszerűen működik a szektor. Tanulságos ezért az is, hogyan látják a szektor versenyhelyzetét a PSZÁF-en kívüli egyéb felügyeleti hatóságok.

A bankszektor a versenyhelyzetének elemzéséhez be kell ágyazni a szektor tevékenységét a hazai gazdaságpolitikába. Elemezni kell a bankszektornak valamennyi „stakeholderéhez” való viszonyát, hiszen sajátos értelmezést kíván a szektornak, mint olyannak a versenyképességi elemzése.

Az, hogy az egyes bankok között verseny van a fogyasztókért, természetes jelenség. A bankszektor szereplői versenyben vannak. Tagjai nem csak egymással, de ma már a külföldi szolgáltatókkal is versenyeznek. E téren- mivel a termék-innovációk levédésére e szektorban nincs esély-, valóban nem könnyű a helyzet. De a bankoknak az egyéb pénzközvetítő intézményekkel szemben is meg kell állniuk a helyüket. A tőkepiaci közvetítés, amely a tengeren túl az alapvető finanszírozási lehetőség, dinamikus fejlődésnek indult egész Európában, még ha nem is éri utol arányaiban az amerikai mutatókat. Ehhez kell felzárkóznia a magyar gazdaságnak, ha összességében versenyben akar maradni. A finanszírozás költségei a vállalati szektorban fontos verseny-tényezőt jelentenek. Ezzel kell számot vetniük a bankoknak is. Lévéen többségük univerzális bank, tehát részt vehetnek a tőkepiaci közvetítésben is. Egyik ujjukat mindenképpen el kell vágniuk a finanszírozási ja-

² Botos Katalin: Likviditás, szolvencia, prudencia. In. Botos Katalin (szerk.): Pénzügypolitika az ezredfordulón. 169-171o. Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar Közleményei, 2003

Farkas István: A pénzügyi piacok felügyelete: Quo vadis, domine? Pénzügyi Szemle, 2006/1

vaslat ajánlatakor. Dönteniük kell, hogy hitelfelvételt javasolnak, netán értékpapír-kibocsátás megszervezését vállalják. A hazai viszonyok között nem az a döntő, hogy mit javasol a bank, hanem, hogy vajon mikor választja a magyar vállalkozói réteg is – hasonlóan Amerikához, és most már Európához is – nagyobb arányban a tőkepiacot. Azért ez egyelőre, legyünk őszinték, még nem általános gyakorlat. A tőkeközvetítés alapvető formája hazánkban még *a hitel*.

Vajon hogyan fejlődik hazánkban *a pénzügyi kultúra*, milyen új lehetőségeket kínál a versenyben *a termék-innováció*, s milyen veszélyeket rejt ez magában a pénzügyi ismeretekkel kellően fel nem vértezett ügyfelek számára? Milyen a szolgáltatásokhoz való *hozzáférés* a gazdasági szereplők különböző csoportjainál, elégedettek-e vele, mit szeretnének elérni (azon kívül, hogy a bőséges kínálat következtében olcsón utánuk hajtsák a pénzt). Óhatatlanul felmerül a kisvállalkozások sajátos helyzete és a pénzközvetítő szektor kapcsolata. Sőt, általánosabban, *a méret-szerkezeti megfelelés* a magyar bankrendszerben. Vajon a vállalatméretekhez képest milyen méretűek helyi bankjaink? Továbbá: Milyen irányban fejlődik *a szabályozás*, egyszerűbbé válik-e, vagy bürokratikus jellegű marad-e? Mert fontos, amit Einstein mondott: „Egyszerűsítsük a dolgokat, amennyire csak lehet – de anélkül, hogy azért ne.”

Nagy kérdés továbbá, hogy milyen a pénzközvetítő szektor és az állam kapcsolata – és *ki is adott esetben az „állam”*? A végrehajtó hatalom: *a kormányzat*? De hiszen „állam” a *Jegybank* is. Egyrészt - legalább is Magyarországon - az állam tulajdonában van, másrészt sajátos felhatalmazását a független monetáris politika vitelére a Parlamenttől kapja. Roppant izgalmas kérdés, hogy a monetáris politika, az adózási szabályok, az állami konszolidációs beavatkozások utóhatása milyen sajátos helyzetet teremtett és teremt a magyar bankvilágban? A szabályozási környezet változásait, példának okáért új adóterhek kénytelen felvállalását pedig – igaz, a végrehajtó hatalom javaslatára – *a Parlament* hagyja jóvá.

Sokrétű, hihetetlenül gazdag témakör ez. Csak néhány gondolatkör logikai feldolgozására vállalkozhat a szerző egy rövid tanulmány keretében. Ezen belül sem könnyű a bankszektorra általános érvényű megállapításokat az aktuális gazdaságpolitikai körülményeket figyelembe vevő helyzetképből levonható következtésektől elválasztani.

2. Állam és bankszektor

Ha a bankszektor „stakeholdereit” nézzük, nem feltétlenül az államon kellene kezdeni a sort.

Hiszen a bankok nem elsődlegesen az állam pénzigényeinek biztosítására szolgálnak – arra ott van az adóbeszedés lehetősége. A bankszektor a vállalkozásokhoz „teremti” a modern hitelpénzt, s a lakosság betéteit őrzi, esetleges hiteligé-

nyeit elégti ki. A bankszektor legfontosabb feladatai közé sorol a pénzforgalom bonyolítása. Tudjuk, a költségvetés pénzkezelését ma már külön erre a célra létrehozott speciális intézmény látja el.

Annak, hogy mégis az államot vesszük előre, komoly oka van. A kelet-közép-európai bankrendszerek a szocializmus mono-banki kísérletéből épültek újra fel. Nem természetes képződményei a piacnak, hanem a rendszertranszformáció szülöttei. Hazánkban ez a folyamat a „hivatalos” rendszerváltásnál korábban kezdődött, hiszen a kétszintű bankrendszert már a pártállami idők reformközgazdaszai létrehozták. E mesterséges beavatkozás meglehetősen tökehiányos, egyoldalú profillal bíró, a kereskedelmi banki szakismereteknek meglehetősen nagy híjával lévő szakember-gárdájú *állami intézmények* létrejöttéhez vezetett³.

A rendszerváltozás kezdetén az elsőprő többséggel elfogadott banktörvény ugyan lehetővé tette magántőkével új bankok létrehozását, de nyilvánvaló volt, hogy a régi, döntően állami tulajdonú bankokat *privatizálni kell*. Mindenek előtt azért, mert alacsony tőkésítetttségük mindenképpen akadályozta volna a modern piaci követelményeknek megfelelő tevékenység fejlődését, s likvid tőkét az új végrehajtó hatalom sem tudott volna számukra biztosítani. Hacsak nem az államadóság terhére, aminek viszont az volt az akadálya, hogy az erős külföldi eladósodottság miatt ez kezdetben csaknem lehetetlennek látszott, s ellentétes is volt a nemzetközi pénzügyi világ szándékaival.

Kelet-Közép Európában előbb, vagy utóbb, de mindenhol átment a bankszektor tulajdona a külföldi tőke kezébe, gyakorlatilag csaknem teljes egészében. Az a szabad, likvid pénztőke, amely a bankvásárláshoz szükséges lett volna, gyakorlatilag egyik volt szocialista országban sem állt rendelkezésre. Honnan is állt volna? Az állam mindig rendelkezett ötletekkel a befolyó pénzek elköltésére. A magánszektor megtakarításait lefedték a lakáshitelek. Magántőkések pedig nem voltak.

Sokszor elhangzott, hogy a külföldi kézbe történő privatizálásnak a szakértelem hiánya is fontos oka volt. Természetesen, ebben is van igazság. Bár a magyarországi bankok közül az egyik legsikeresebb, az OTP mind a mai napig magyar menedzsment kezében van, s számos más, egyébként külföldi tulajdonú banknál is magyar menedzsment vitte sikerre a tevékenységet, hogy csak a Raiffeisen-bank történetére utaljak. Az bizonyos, hogy a termékek kifejlesztése, átvétele könnyebb ott, ahol az anyabank módszerei adaptálhatóak, s hitelvonal is egyszerűbben áll rendelkezésre. Fontos választóvonal volt minden esetre, hogy stratégiai, vagy portfólió-befektetőket szerzett magának a bank külföldről. Utóbbi esetben nagyobb esélye volt a hazai menedzsment „talpon maradásának”. Egyben azonban még nagyobb piaci megfelelési kényszert jelenthetett e megoldás az adott

³ Botos Katalin: *Elveszt/tett illúziók*. KJK, 1996.

banknak. A tulajdonosi kört azonban döntő hányadban nálunk is, de a többi volt KGST országban is az állam helyett a külföldi tulajdonosok teszik ki⁴.

Az államnak a tulajdonosi mivoltából fakadó részvényesi, share-holder érdekeken túl egyéb stake-holderi érdekeltségei is vannak. Számára mindenek előtt az a fontos, hogy a pénzközvetítő szektor a gazdaság igényeit zavartalanul kiszolgálja, s eredményes tevékenységük következtében a bankok a stabil adófizetők körébe tartozzanak. Ahhoz hogy ezt elérje, *áldozatvállalásra* volt szükség. A bankprivatizáció érdekében jelentős *tőkeinjekcióra* volt szükség.

Honnan volt mindehhez a likvid tőke? Sehonnan. *Teremtetett*. Már a 1990-es évtized elején kialakult hazánkban is az a sajátos gyakorlat, amelynek világméretekben tanúi lehetünk. A jóléti állam szerepvállalásainak változása mindenütt együtt járt a privatizációval, ahol az állam korábban tulajdonosként kisajátította a tulajdonosi jövedelmeket a produktív szektorokból. A vásárlóknak, tőkeberuházóknak garantált jövedelmeket fogadott el a szerződésekben. S mivel újabb tőkeberuházásokat az állam nem kívánt a továbbiakban hitelfelvételből eszközölni – saját adójövedelme meg erre a célra nem volt, inkább azt vállalta – lásd a PPP akciókat –, hogy megrendeléseivel garantált felvevőpiacot biztosít a privát szférának. E folyamat a bankszektorban úgy ment végbe, hogy a bankkonszolidáció államkötvények átadását jelentette, amelyek állami ígervényt testesítettek meg egyrészt a jövőbeni visszavásárlásra, másrészt a (piaci) kamatok rendszeres megfizetésére.

Ez a módszer azt jelentette, hogy az állam által eladott bankok mindenképpen rendelkeztek egy 0 kockázati súlyozású, nem túl magas jövedelmezőségű, ámde nem sok kezelési költséggel járó jelentős portfólió – hányaddal. Ha túlzóan akarunk fogalmazni, azt is mondhatjuk, hogy akár ölbe tett kézzel ülve az igazgatói székben is volt – és van azóta is – a banknak bizonyos arányú biztos jövedelme. Az ily módon rendbetett, konszolidált bankokat már el lehetett adni. Mivel külföldiek voltak zömében a vásárlók, a magyar kormány korábbi devizaadósságainak fizetéséhez jelentett forrást a bankok privatizációja is. Valójában egy burkolt hitelfelvétel volt ez az állam részéről. Ami pénzt a bankok külföldi tulajdonosoknak történő értékesítésért kapott, valójában egy másik, belső adósság felvállalása árán tette. Ez nem is állt arányban egymással, hiszen a bankokban rejlő veszteség, amit a kötvényekkel fedeztek, sokszorosa volt esetenként a jegyzett tőkének. Az így felvállalt államadósság valójában az előző szocialista gazdálkodás okozta veszteségeket konszolidálta. Ezt sajnálatos módon az átlagember nem realizálta, csak azt látta, hogy a bankokat konszolidálták, de az egészségügyet – ahol szintén nagy hiányok vannak – nem... Ugyanakkor tény, hogy a bankrendszer zavartalan működéséhez a társadalom minden rétegének, a bankrendszer összes stakeholderének elemi érdeke fűződött. Modern piacgazdaság sine qua non-ja a banki

⁴ Katalin Botos: Bankprivatisation. Lecture on EBHA Conference, Helsinki, 2004. CD-ROM.

szolgáltatások rendelkezésre állása. Ezért a konszolidációra mindenképpen sort kellett keríteni. Hogy így-e, ennyiért-e, azt lehet vitatni. Minden esetre a portfólió egy számottevő részét a hosszú lejáratú konszolidációs kötvények teszik ki, ami után az állami adóbevételekből fizetési a kamatot.

Állam és bank kapcsolatában a tulajdonviszonyokon túl a legfontosabb kapcsolatot a *bankszabályozás* jelenti. Biztosítani kell, hogy a bankok működésében ne álljon be fennakadás az esetleges túlzott kockázatvállalás miatt. Ezt azzal érik el, hogy a minősített eszközállományhoz képest jelentős százalékarányú szavatoló tőkét kell folyamatosan felmutatni, s a kockázatosnak ítélt megtérüléseket, a potenciális visszafizetési hiányokat céltartalékolással kell fedezni. Meg kell akadályozni, hogy a tőkehiányból a bankok a Münchhausen báró esetére emlékeztető „megoldással”,- mint amelyet az Agrobank mellett például a Postabanknál is alkalmaztak – húzzák ki magukat (ennek lényege a bankhoz elhelyezett betétek tőkévé bűvészkedése volt. Kölcsönadunk pénzt- többet is, mint kell, a klienseknek, majd megkérjük őket, helyezzenek el nálunk alárendelt kölcsöntőkét. Ez természetesen a törvény betűjének kijátszása a törvény szellemével szemben.).

A modern állami bankfelügyelet kettős funkcióval rendelkezik: egyrészt a *prudenciális*, másrészt a *piaci* felügyeletet látja el. A prudenciális felügyelet arra irányuk, hogy a kockázatvállalási képesség mindig biztosított legyen. A piacfelügyelet a pénzügyi piacok változására koncentrál. Az egyre bonyolultabbá váló termékek, termék-csomagok valójában a kockázatok felmérését is nehezebbé teszi, de a fogyasztók tájékozódását sem könnyítik meg. Ebben ezért mindenekelőtt a *Versenyhivatallal*, míg a prudenciális felügyelet terén a *Nemzet Bankkal* kívánatos a szoros összhang.

A mindenkor kormányzat számára a bankszektor, mint a folyamatosan kibocsátott állampapír-vásárlója is döntő fontosságú. Az MNB 1996 után már nem lehetett a kormánykötvények elsődleges piacán a kibocsátások lejegyzője, a bankszektor azonban igen. Az 1996-ban módosult banktörvény lehetővé tette a bankok univerzális bankként való tevékenységét. Így hosszabb lejáratú értékpapír-befektetések eszközlésére is mód nyílt. A folyamatosan deficitel küszködő költségvetés számára nélkülözhetetlen a bankok e tevékenysége.

A bankszektor a kormány *gazdaságpolitikai szándékainak is kivitelezője* számos területen. Ilyen mindenekelőtt a *kisvállalkozások támogatása* és a *lakáshitelezés*. Mindkét terület elemi fontosságú a gazdasági növekedés szempontjából. A gazdaságpolitikai akarat közvetítésére szolgáltak az egzisztencia-hitelek, start-hitelek is.

Az E-hitelekkel, amelyek a privatizációt voltak hivatva szolgálni, nem lett annyi probléma, mint azt a kilencvenes évek elején várták a szakemberek. Viszonylag jónak volt mondható a visszafizetési arány, de azért a szektorban komoly bankproblémákhoz vezetett ez a konstrukció (lásd az Agrobank történetét). Igaz, a piacgazdasági viszonyokban gyakorlatlan gazdaságpolitika és jog egyaránt a gaz-

dasági szakértelem hiányával küzdött, amikor a kérdést kezelte. Börtönnel fenyegették a biztonságos bankműködésre törekvő cég tulajdonosait, s elzárással „jutalmazták” a menedzsmentet, a Bankszövetség jogi álláspontja ellenére. Valószínű, hogy a törvény szellemének és betűjének összhangját nem igazán sikerült ezen akciók kapcsán megtalálni⁵.

A kisvállalkozásoknak történő kedvezményes hitelnyújtás és a lakáshitelek kamattámogatása a rendszerváltozás utáni harmadik kormány gazdaságpolitikájában jutott jelentősebb szerephez, de a támogatások bizonyos elemei tovább éltek 2006-ig. A lakáshitelek támogatása nem csupán szociálpolitikai és ezen keresztül politikai célt kívánt szolgálni, de fontos gazdasági összefüggésre is alapozott. Nevezetesen, hogy a lakásépítés és -felújítás a gazdaság húzó ágazatát jelentő építőipar számára biztosít keresletet. Ilyen formában az állami támogatás jól térülő befektetés, hiszen az élénkebb gazdasági tevékenység – legalább is elviekben – nagyobb adóbevételt, kevesebb munkanélküliséget és azzal kapcsolatos kiadást jelent. A kisvállalkozások- ezen belül az agrárvállalkozások- támogatásánál már kevésbé biztonságosan állíthatjuk ezt. Itt a könnyített feltételek, a kamattámogatáson túli kedvezmények olykor át nem gondolt beruházási döntésekhez is vezettek, amelyek – különösen a mezőgazdasági piac alakulása, s az állami politika megváltozása miatt – problémákat okoztak a vállalkozóknak. Jól csak az értékesítő cégek jártak, akik eladták a támogatás forrása mellett a mezőgazdasági gépeiket, de itt a fizetési mérleget terhelő beszerzések miatt adott esetben több volt a kár, mint a haszon. Sajnos, a magyar mezőgazdasági gépgyártás elsorvadása miatt a megvásárolt traktorok és célgépek alapvetően importból származnak, így a beruházások többnyire nem a hazai termelést élénkítették.

Az, hogy a bankszektor jövedelmezősége kiemelkedően jó volt európai viszonylatban nagyobb részt a kamatmarzs függvénye volt az elmúlt években. A bankszakma képviselői szerint a viszonylag magas jövedelmekre szüksége is van a magyar bankok tőkeerejének növekedéséhez, s a pénzpiaci hozamingadozás kompenzálásához. Ugyanakkor e magas jövedelmezőség – többek között – éppen az államilag támogatott kamat-akciók következménye volt. Éppen ezt csapolta meg a megszorító konszolidációs csomag a 2006-os választások után.

A bankrendszer és az állam eddigiekben vázolt – alapvetően pozitív – kapcsolatát beárnyékolták a gazdasági-pénzügyi nehézségek. Az állam, mint stakeholder a kialakult helyzetben az adóbevételekhez fűződő érdekelttségét helyezte előtérbe. Mivel jövedelmet elvonni onnan lehet, ahol van, a figyelem reflektorfényébe került a bankok viszonylag magas jövedelme. Már 2005-ben is banki különadóval csapolták meg a szektor jövedelmeit, a költségvetési hiány nagy mértékére tekintettel. 2006-ban pedig arra történt kísérlet, hogy a bankok támogatott

⁵ Katalin Botos: Bankprivatization. Heller Farkas Füzetek, Tarsoly Kiadó, Budapest, 2005./1

kamatbevételeiből eredő nyereségeket adóztassák meg. *Ez nem más, mint az állami szociálpolitikának a bankokra hárítása*, akik a biztos, jó üzlet reményében folyósított hiteleiknél nem változtathatják meg a feltételeket a fogyasztók felé, de a támogatással szerzett jövedelmük egy része viszont elvész.

Ez az intézkedés-sorozat nyilvánvalóan összekeveri az állami szektor feladatait a magánszektoréval. S ami a legabszurdabb a dologban, az, hogy a legnagyobb állami tulajdonú, s e hitelekben érdekelt bank, az FHB helyzetét ingatta meg. Amit az állam tulajdonosi jövedelemként megkaphat egy állami tulajdonú banktól, azt most adó formájában szedné be. A részvények értékvesztése e jövedelem-megcsapolásra válaszul azonban bizony jelentős volt. A Napi Gazdaság június 21.-i internetes oldalán olvasható információi szerint az ÁPV Rt. akár 20 milliárd forintos veszteséget is elszenvedhet. Az ugyancsak a lakásüzletágban erősen érdekelt OTP már a részvényértéken egy harmadát elvesztette a tőzsdei árfolyamesés következtében (a tervezett adót a nyugati szaksajtó nem is nevezi másként, mint csak „Csányi-tax”-ként, lévén az OTP elnök-vezérigazgatója Csányi Sándor. Jelzi ez az elvonás „személyre szabottságát”, hiszen az FHB mellett a legérzékenyebben a nagy lakossági bankot érintette az így kimódolt elvonás.). Az FHB kereskedését a rendkívüli helyzet miatt felfüggesztették, így a hatások még pontosan nem voltak becsülhetők. Bizonyos azonban, hogy az intézkedés szaldója e két bank kapcsán mindenképpen negatív lesz. Az intézkedés-sorozat mindenképpen kapkodó pénzügyi politikára utal.

Az a tény, hogy a kormány felismerte, hogy a bankok jövedelme jelentős részben az állam által folyósított támogatásból áll, ami valójában megkérdőjelezi a szektor jövedelmeinek piaci jellegét, önmagában akár üdvözlendő is lehetne. Hiszen kétségtelenül abszurd, hogy az adófizetők pénze folyamatosan átcsorog a magánszektorba, a banktőkéket gazdagítandó. Más szempontból viszont az állam szociális vállalásainak számos területen csak a magántőke *bevonásával* tud eleget tenni. S az se mindegy, hogy a növekedés, és így a foglalkoztatás szempontjából oly nagyfontosságú építőipar beindul-e, vagy sem.

Csak egy dolog értelmezhetetlen: *az állami szándékot a magántőke számlájára megvalósítani*. Ha a magánszektor értelmes együttműködést alakít ki az állammal, s tudja, mit, miért, minek a fejében vállal el, az együttműködés nem tekinthető öncélú profitszerző akciónak, bár természetesen számol a profittal. Ráerőltetni a magánszektorra állami feladatot azonban nem lehet. A pénztőke továbbhárítja a terheket. Ennek káros hatásai pedig mindenképpen ki fognak ütközni a szektor tevékenységében és a gazdaság egészében is.

Az állami gazdaságpolitika és a bankok viszonyát hosszú távú stratégiai elképzelések kell, hogy megalapozzák.

A társadalompolitika által vezérelt gazdaságpolitikára mintául szolgálhat egy sajnos nem hazai példa, *a lakásfinanszírozás* évtizedeken át jól működő német

gyakorlata.

A német gazdaságpolitika egyszerre kívánta ösztönözni az építőipar kiegyensúlyozott fejlődését, a középosztályosodást és a bankszektor intézményi rendszerének államilag is támogatott fejlesztését. A példa szerint a bérleményben lakó, biztos munkalehetőségekkel rendelkező fiatal munkavállaló megszorítja személyi költekezését, fizeti a bérletet és (államilag támogatott) lakástakarékpénztár intézményében takarékoskodik, vállalva az alacsony kamatok áldozatát is. Az előtakarékosággal összegyűjtött saját erőt megnöveli a lakás-takarékpénztári közép lejáratú hitel-kiutalás, ami együttesen már elegendő egy jelzálog-hitelre megvásárolt saját lakás önrészéhez. Így a német fiatal ember vagy házaspár már nem kénytelen fizetni a bérleményt, s „csak” a törlesztő részleteket kell kiizzadnia, viszont már saját otthonában lakik.

Ennek a szociálpolitikai és egyben gazdaságpolitikai konstrukciónak intézményi feltételei ha lassan is, de kialakultak hazánkban. Nagy baj lenne, ha a gazdasági konszolidáció kényszere – ahelyett, hogy ezt tudatosan fejlesztené tovább, megszüntetné az állami támogatást.

Igaz, azt is látni kell, hogy a német példa nálunk semmiképp nem kopírozható, mert eleve más a valuta értékállandósága és a tulajdonosi-bérleti lakásviszonyok aránya is. A negyven éves szocialista tanácsi gazdálkodás „eredményeként” lelakott lakásokat az önkormányzatok még a rendszerváltás után olcsón eladták a benne lakóknak. Így ma a kényszerű felújítás gondjaival küszködnek a benne élő – többségükben már nem fiatal – lakók, akik számára mindenképpen komoly többletkiadást jelent egy tetemes felújítás költsége. A társadalom elöregedése ugyan csak változtat a helyzeten, hiszen nem arról van szó, hogy a munkaképes fiatal egy kicsit megszorítja a nadrágszíjat, de majd öreg korában könnyebben megterheli a terheket. Sajnos, itt többnyire a már idősebb korosztály lett nagy-hirtelen tulajdonossá, annak nem csak az örömeivel, de minden terhével is. Rossz esetben a lakásmaffia karmai közé kerül, jó esetben a lakásért-életjáradék programmal gazdagítja az ügyesebb pénzintézeteket.

A tanulság minden esetre megismételve, az, hogy a banki szféra fejlesztése átgondolt gazdaságpolitikát igényel.

3. Lakosság és vállalatok

A bankszektor összesített saját tőkéje 2005-ben 5-6 milliárd eurót tett ki. Az összesített mérleg-főösszeg mintegy 60 milliárd euróra tehető, amit a mérlegen kívüli tételek emelnek meg még körülbelül 35 milliárd euróval.

Mindez azt jelenti, hogy bár a magyar bankrendszer viszonylag erős, s a bankok tőkemegfelelési mutatója jó, de azért nagyobb ügyletek finanszírozására önállóan nem igazán képes. A banki mérleg-főösszeg a GDP-nek csak mintegy 70

%-át teszi ki, így nálunk a pénzügyi közvetítés mértéke meglehetősen alacsony (e mutatóval az utolsó helyen vagyunk az EU-ban. Alatta maradunk e tekintetben a csatlakozó országok közül a lengyel és a cseh bankrendszernek is, ami különösen figyelemre méltó, hiszen ezek a bankok nem fejlettebbek vagy erősebbek a hazaiaknál⁶).

Nyilván érdemes azon elgondolkodni, milyen az egyes országok vállalati szerkezete és lakosságának költési szokásai.

Éppen azért, mert nálunk a multinacionális nagy cégek nem feltétlenül szorúlnak a hazai bankrendszerrel felvett hitelekre, s magukat az anyavállalattal is finanszírozhatják – egy egységnyi hazai hitelükre két egységnyi külföldi hitel jut. A vállalati hitelek bővülése azonban a kis- és középvállalati szektor hitelkeresletének is a függvénye. A 2001-ben még csak a GDP 33%-át kitevő bankhitelállomány 2005-re 50%-ra növekedett GDP-arányosan. Ez zömében a kis- és középvállalati hitelkereslet növekedésének volt betudható. A KKV-k hitelállománya, amely 1999-ben még az egy-ötödöt se érte el, 2005 végén már a vállalkozói hitelállomány 54%-át tette ki.

Más szóval, ez azt is jelenti, hogy a bankok, amelyek lehetőleg a nagyobb vállalatokat preferálták, – hiszen egy-egy nagyobb üzlet „megcsípése” kevesebb költséggel és biztonságosabban hozta a kívánt eredményt –, az ezredforduló után nyitottak a kisebb vállalkozások felé is. Esettanulmányok igazolják, hogy közepes méretű vállalataink már viszonylag jó eredménnyel versenyeztették az őket finanszírozni kívánó bankokat, mert megerősödött a verseny ezekért az ügyfelekért is.

Ebben azonban a kormányzati támogatás is nem kevés szerepet játszott, hiszen 2003-ban pl. – a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium adatai szerint – 120 milliárd Ft adóalapkedvezményt és 3 milliárd Ft beruházási hitelek utáni kedvezményt vehettek igénybe. Megint másként fogalmazva: a kis- és középvállalati szektor hitelképessége, gazdasági perspektívái és jövedelmezőségének alakulása önmagában nem tesz lehetővé dinamikus fejlődést. Szükség van ehhez az állami gazdaságpolitika támogatására is- ami ez esetben a bankszektor egyetértésével és meleg támogatásával találkozik.

Ami karakteresen jellemezte az elmúlt évek banki tevékenységét, az a lakossági hitelek példa nélkül álló felfutása volt. Ennek három összetevője volt: a lakosság elhalasztott kereslete, a gazdaságpolitika ösztönzése, és a meglehetősen rámenős banki üzletpolitika.

A lakosság a rendszerváltozás után a kialakult létbizonytalanság közepette takarékosan élt. A korábbi, szinte nulla nettó lakossági megtakarítás növekedésnek

⁶ ifj. Nyers Rezső: Bankok versenyben. Előadás a SZTE GTK „A bankszektor és stakeholderei” c. konferencián. Szeged, 2005. november 16. Kézirat.

indult, s viszonylag számottevő arányát elérte a GDP-nek – bár messze elmaradt a nyugat-európai értékektől.

A helyzet valamelyest konszolidáltabbá válása után az elhalasztott kereslet kezdett a felszínre törni. Különösen, mert mind a bankok, mind a kormányzat ezt erőteljesen támogatták. A bankokat éppen az ösztökölte, hogy a lakossági megtakarítások növekedésének kihelyezési lehetőségei viszonylag korlátozottak voltak. Hiszen, mint láttuk, a kisvállalkozások felé fordulás is csak egy későbbi periódusra volt jellemző, s végső soron hasonló indokok alapján. Az állam mögéállt a kis- és középvállalkozóknak, s ez növelte a vállalkozói kedvet. Biztonságosabbá vált a bankok számára a hitelezés, így fellendült. Hasonló volt a helyzet a lakossági hiteleknel. Itt is az állam támogatáspolitikájának nagyvonalúbbá válása lendítette meg a hitelezési tevékenységet. Az Orbán kormány lakástámogatási rendszerének köszönhetően a lakáshitelek növekedése három számjegyűvé változott. A 2001. januári 192 milliárd forintos állomány 2005 tavaszára elérte az 1989 milliárdos nagyságot. Évről évre 50-80%-kal növekedett a kihelyezett volumen. Ez csak 2004 második felében fékeződött le, mivel az új kormány kevésbé nagyvonalú támogatásokat nyújtott a lakásra vágyóknak. De még 2005 tavaszán is 20 %-os növekedés volt tapasztalható hónapról hónapra.

A bankok számára ez kitűnő lehetőség volt jövedelmezőségük javítására. Igaz, arra hivatkoztak, hogy a lakossági hitelezés általában több kockázattal jár, s ezért magasabb kamatot lehet és kell itt érvényesíteni, de az említett állami támogatások miatt ez nem igazán indokolt felvetés. Éppen ellenkezőleg! Kétségtelen, hogy például a hitelre vett autóknál gyakoribb az ellehetetlenülés elismerése: a polgárok gyakran hagyják elúszni addigi befizetéseiket, s elvész a kocsi. A lakáshiteleknel viszont a végsőkéig elmegy az adós a fizetőképesség megőrzésében. Ez a hitelösszetétel változás, tehát a lakáshitelek arányának számottevő megemelkedése magas kamatmarzsot eredményezett, a banki jövedelmezőséget jócskán javította. Nemzetközileg is magas értéket ért el a kamatmarzs, 4 %-ot. Meg kell mondanunk, a nemzetközi gyakorlatban is magasabb a lakosság kamatterhelése, mint a vállalatoké. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy az európai piacon is a legkevésbé ez a szektor integrált. Noha mód van a határokon átnyúló versenyre e szegmens területén is, korántsem olyan intenzív ez, mint a vállalati hitelek szektorában. Jól mutatja ezt egyrészt a relatíve magasabb marzs és a hitelköltségek szóródása. Mindig az egységesebb feltételek jelzik a piac egységesülését, s ez a legkevésbé a lakossági, un. retail piacon tapasztalható az Unióban is. A vállalatoknál a verseny globális, a lakosságnál inkább csak lokális.

A lakossági hiteleknel a lakás-hitelezés ütemlassulásával párhuzamosan gyorsult a fogyasztási hitelek nyújtása. Hasonlóan kelendő az ingatlan-alapú szabad felhasználású hitel és a gépjármű-hitel. A személyi kölcsönök bővülése körülbelül a lakáshitelekével azonos.

A közelmúlt markáns jelensége volt, hogy a bankok áttértek a devizaalapú hitelek kínálatára. A lakossági devizahitelek állománya látványosan emelkedett.

Ennek magyarázatát a két fél átmeneti érdek-egybeesése adta. A hitelezők számára kiesett a devizakockázat, ami mindenképpen fennállt volna, hiszen a forrásokat gyakorlatilag már belülről nem lehetett bővíteni. A lakáshitel-boom felémésztette a lakosság nettó megtakarítását, hiszen önrészre is szükség volt (ezt mellesleg az állampapírok is megérezték., bár ott mindig is a külföldi forrás volt túlsúlyban). Ha a bankok keresni akartak, márpedig akartak, akkor merítettek a bőséges nemzetközi likviditásból. Csakhogy a magyar gazdaság egyre növekvő egyensúly-hiánya mindinkább előre vetítette, hogy a forint árfolyama esetleg leértékelődhet. Furcsa módon ezt nem a pénzpiac mutatta, hanem a fundamentális elemzés, ha tetszik, a józan ész. A nemzetközi helyzet ugyanis olyan kedvező hitelkínálatot tett lehetővé, hogy olcsón lehetett forráshoz jutni, s így a hitelfelvevők is „boldogok” voltak, kedvezőnek tűnt számukra a devizaalapú hitel-konstrukció. Vevő és eladó érdeke tehát találkozott. Hiábavaló volt néhány közgazdász – köztük a szerző – figyelmeztetése, hogy ez az állapot nem tarthat örökké. 2006 közepére meglehetősen nyilvánvalóvá váltak az egyensúlyhiányból fakadó problémák. Lefelé mozdult el a sávon belül a forint. A nemzetközi helyzet is rosszabbodott, hiszen a FED is kamatemelésre kényszerült, ami áthullámszik a nemzetközi piacon. Bár a kínaiak és általában a távol keleti országok exportoffenzívája nem enyhül, s a görcsös megtakarítások továbbra is táplálják a pénzkínálatot, az USA hatalmas deficitje jócskán felszívja azt. Különösen, hogy a kamatok is emelkedtek. A hazánk adósságát leminősítő cégek ugyancsak azt erősítik, hogy csak magasabb kockázati felárral juthatunk a közeljövőben hitelekhez. A belső infláció előre látható megerősödése ismét csak az inflációs trendek szét tartását eredményezi, így a fundamentális elemzés alapján leértékelést sugall. Mivel ez egy többváltozós függvény, pontos jóslatokba nehéz bocsátkozni. Azt gyaníthatjuk azonban, hogy meglepetésként fog mindez hatni a devizában eladósodott lakossági hitelfelvevőkre. Az általános megszorításokkal együtt járó létbizonytalanság is növelheti a hitelbukásokat.

Lám-lám: ahogy József Attila írta: „nem fog a macska egyszerre kinn, s benn egeret”. Az egyik banki kockázatot betömjük (devizakockázatot), a másikat megnyitjuk (ügyfélkockázatot). Nincsenek csodák. A gazdaság általános egyensúlyi helyzetének felborulását mindenképpen a magyar lakosság fizeti meg. Mint hitelfelvevő, például az említett módon.

4. A bankszektor versenyhelyzetben

Nos, komoly versenyhelyzetben van-e végső soron a magyar bankrendszer? A szektor egésze által elért magas jövedelmezőség azt sugallja, *nem nagyon*. Hiszen, ha valóban széles körű verseny lenne a szolgáltatások nyújtására, az feltehetően lentebb morzsolná a marzsokat. Indokolt lenne tehát felvetni a versenyjogi

vizsgálat szükségességét? „Önmagában a sok nyereség nem versenyjogi esemény”⁷

A versenytörvény alapján állva, a magyar Versenyhivatal három fontos területen vizsgálódik a bankszektorban:

- Milyen a piaci koncentráció, jelentenek-e monopolisztikus helyzeteket adott esetben a fúziók, felvásárlások?

- A versenytörvény tiltja a fogyasztó megtévesztését. Kielégítő-e a fogyasztók informáltsága a bankszektor tagjai által? Az ombudmanhoz érkező viszonylag számos lakáshitel-panasz azt sugallja, nem.

- Vajon az a tény, hogy a jövedelmezőség egységesen magas, jelenti-e erőfölénnyel való visszaélést, netán kartellestedést a hazai bankszektor részéről? A fentiekben idézett vélemény szerint ez nem áll fenn.

A magyar versenyjog elsősorban a szereplők magatartását, versenytorzító tevékenységét helyezi előtérbe, az EU versenyjoga viszont az állami beavatkozás torzító hatását is nagy figyelemmel vizsgálja. Meg kell jegyezni, hogy bizonyos esetekben ez a beavatkozás a kisebbek védelmét szolgálja, így éppen hogy a verseny erősítését szolgálja.

Ami a koncentrációt illeti, a kereskedelmi bankok és rt formájában működő pénzügyi intézetek száma csak kis mértékben csökkent az elmúlt években. Változott viszont a kép a takarékszövetkezeteknél. Itt a korábbi 260-ról 170-180 körülire csökken folyamatosan a működő szövetkezetek száma. Úgy tűnik, hogy még mindig viszonylag sok a piacon szereplők száma, figyelembe véve tőkeerejüket. Figyelemre méltó ügylet volt a Postabank megvásárlása. Nem volt mindegy, milyen lesz a lakossági piac koncentrációja az országon belül. Igaz ugyan, hogy a többi kereskedelmi bank is foglalkozhat lakossági ügyletekkel, de a megörökölt piacfelosztáson változtatni nem egyszerű. Egyébként a piacon – mint tudjuk – a pénzügyi szolgáltatások teljes spektrumával kell versenyezni. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy pénzügyi csoportok alakulnak ki egyes pénzügyi intézetek körül, amelyek valóban a teljes skálán tudnak szolgáltatni. Ma mintegy 17 ilyen csoport található a piacon⁸.

Az minden esetre kijelenthető, hogy a magyar pénzügyi szektorban van verseny, van termékválasztékban és szolgáltatásban is kellő kínálat. Ma már nem engedheti meg magának egy pénzügyi intézet sem, hogy ne szolgálja ki ügyfelei kényelmi

⁷ Nagy Márta: A Gazdasági Versenyhivatal szerepe a verseny biztosításában. Előadás az SZTE GTK „A bankszektor és stakeholderei” c. konferencián. Szeged, 2005. november 16. Kézirat.

⁸ Lásd. ifj. Nyers Rezső: Bankok versenyben. Előadás a SZTE GTK „A bankszektor és stakeholderei” c. konferencián. Szeged, 2005. november 16. Kézirat.

igényeit is, így ne kínáljon elektronikus hozzáférést a szolgáltatásaihoz. Ez természetesen bizonyos árversenyt is jelent

Ami a fogyasztók tájékoztatását illeti, a kamathirdetéseknél a Felügyelet tett pontot a kérdésre. Bizonyos tekintetben nem kevés, de túl sok az információ. Nagy Márta kifejezésével élve, lassan „bankorvos” kell hozzá, mint a gyógyszereknél, hogy eligazodjunk a problémák megoldására javallott eszközök között. A tájékoztató nehézség különösen akkor jelentkezik, amikor különböző típusú intézmények termékei versenyeznek. Noha ezek funkcionális szerepe lényegében sokszor azonos, az árak ill. költségek összehasonlítása az egyes termékeknél problémát okoz. Ezért elkerülhetetlen, s a PSZÁF ezt szorgalmazza is, hogy az egybevetéshez szükséges elvek, módszerek kialakításán az egyes szektorok munkálkodjanak.

Az erőfőlény kérdésével a versenyhivatalnak komoly gondjai vannak. Nehezen megfogható, s nehezen kimutatható- bár, ha megkérdeznénk a magyar lakosságot, többségük kiszolgáltató helyzetről adna számot. Hivatalosan azonban nem volt ilyen ügye a hatóságnak.

Annyi bizonyos, ez a kérdés nem csak a magyar piacon, s nem is csak az átalakuló gazdaságban releváns. Brüsszel átfogó bankszektorbeli ágazati vizsgálatot indított el, amely 500 bankra terjed ki. Ebben 7 magyar bank is szerepelni fog. Meglátjuk, milyen tanulságokkal szolgál majd a bankszektor stakeholderei számára.

Irodalomjegyzék

- Botos, K. (1996): *Elveszt/tett illúziók*. KJK. Budapest.
- Botos, K. (2003): *Likviditás, szolvencia, prudencia*. In: Botos Katalin (szerk.): *Pénzügypolitika az ezredfordulón*. 169-171o. Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar Közleményei, 2003
- Botos, K. (2004): *Bankprivatisation*. Lecture on EBHA Conference, Helsinki, 2004. CD-ROM.
- Botos, K. (2005): *Bankprivatization*. Heller Farkas Füzetek, Tarsoly Kiadó, Budapest, 2005./1
- Farkas, I. (2006): *A pénzügyi piacok felügyelete: Quo vadis, domine?* Pénzügyi Szemle, 2006/1
- Nagy, M. (2005): *A Gazdasági Versenyhivatal szerepe a verseny biztosításában*. Előadás az SZTE GTK „A bankszektor és stakeholderei” c. konferencián. Szeged, 2005. november 16. Kézirat.
- ifj. Nyers, R. (2005): *Bankok versenyben*. Előadás az SZTE GTK „A bankszektor és stakeholderei” c. konferencián. Szeged, 2005. november 16. Kézirat.